

TORNAI JÓZSEF

A részeg hajón

Az emberteremtésről beszélő mítoszok – kellő értelmezéssel – nem állnak messze az evolúciós elmélettől.

* * *

A megismerési ösztön épp olyan őseredeti, mint a szexuális vágy. És mindkettő egyformán reménytelen: egyik sem juthat végleg célba. Csalódásra, kielégíthetlenségre van kárhozthatva.

* * *

„*És más hon áll a négy folyam partjára*, más szózat és más keblü nép.” Most egymillióan vannak, két emberöltő után fele ország az övék lesz. Rajtuk nem vesz erőt a biológiai végzet, mint rajtunk a románok Erdélyben.

* * *

Félelmetes arra gondolnom, hogy a világ vallásainak vezetői csupa olyan fogalomról, eseményről, emberekről beszélnek, amelyek/akik egyáltalán nem olyanok, amilyeneknek mondják őket. Egy sor üres fikció híve az emberiség legnagyobb része, amelyekről azt se mondhatom, hogy csalás, hazugság, félrevezetés, mert a népek ragaszkodnak hozzájuk.

* * *

Ha isten létezik (és nem csak fantazma), akkor is csak a közöny iparosának képzelhetem el: nem törődhet azzal, hogy a gépnek ez vagy az az alkatrésze letörik, vagy a hamis reklámról lehull a lepel.

* * *

Addig nézték az emberek a krimet, a gyilkolást-rablást a tévében, míg az ország, a valóság is krimi, mindennapi büntett helye lett.

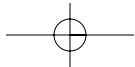
* * *

Szégyellem, hogy ehhez az össze-vissza zagyvált, javíthatatlan fajhoz tartozom. Szívesebben volnék feketerígó, tigris vagy levelibéka.

* * *

Mert a semmi nincs, mert létezni muszáj! Ez a mély-törvény! Nihil-törésben. Értékszünet. Csillag-tanácskozás: mit akarunk a Földön?

Mit akarunk? Hova mehetnénk innen? Halál: visszatérünk a természetbe. Öregkoromra a sors elvette tőlem a szeretkezést-szerelmet, az erdőn-lakást.

Még egyszer: létezés-kényszer.

Nem a semmi áll a léttel szemben, legföljebb a formavesztés. A káosz a renddel szemben.

* * *

„Énekem témája nem nagy, mégis a legnagyobb: önmagam, ez az egyszerű, különálló személy” (Walt Whitman).

* * *

A végtelen életmű. Nemcsak a *Csillaganyám-Csillagapám* című versben születik meg a végtelen költemény, hanem az egymásután megjelent I., II., III. és a hamarosan elkészülő IV. összes versek könyvének sorozata következtében az életmű is végtelen lesz?

A végtelen életmű nem azt jelenti, hogy addig írom a verseimet (persze ezt is), míg meg nem halok. Ellenkezőleg: azt, hogy életem művé válik, semmi mássá, és mint műnek nincs vége a halállal sem. Létem-nemlétem a naponta megírt versektől végtelen. Az egyetlen vers: ez a végtelen életmű.

* * *

Nagy László, a modern, autonóm ember:

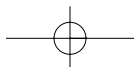
1. Milyen egy emberöltő után a költészete? Ünnepelhetünk, mint ő?
2. A civilizáció bukása után, örökös háborúban, még mindig erő?
3. A mágia és a modernség mint egység és védelem reflexió nélkül elég kapaszkodó-e számunkra, akik csapdába estünk?
4. Etika a XXI. században: olyan biztosan állunk a rosszal szemben?
5. Az animizmus ellentámadása nem mosta ki lábunk alól a talajt?
6. Minden új vers, a költészet mint eszmélkedés, mint az autonómia módja: ez Nagy László korszakváltó vívmánya.
7. A nagy vers: az utópia kialakítása, benne valósul meg igazán.
8. Verbál-özön. Eleven marad-e ennyi szó fortyogása puritánabb fülünknek?

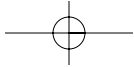
* * *

A legutóbbi 500 millió évben legalább hatszor halt ki minden növényi és állati élet a Földön. Paleontológusok még kutatják, mi volt ennek a pusztulásnak az oka.

* * *

Nirvánatanában Buddha az abszurdot ismeri föl anélkül, hogy tudna róla. Az abszurdot csak olyan „tudós” elmék (mint ő) érzékelhetik, akik nem a szubsztanciát látják, hanem a végtelen változást. A „nem tudó” emberben nem alakulhat ki az abszurd fogalma, hiszen ahhoz csak a modern kor, az új ismeretek juttattak el.

Amilyen arányban megközelítjük a létet, olyan mértékben tudjuk meg, mi az abszurd.

Minden lépésünkkel – tűz, íj, ház, ásóbotos termelés, csatornázás, csillagmegfigyelés, városépítés, istenkirályok, állatszelleme, istenek, vallások forradalmak, szabadságeszme, ipar, úrutazás, természettudomány, filozófia – közelebb kerültünk az abszurdhoz, ahhoz, hogy a világ értelmezhetetlen, problémáink megoldhatatlanok. Agyunk az abszurdítás eszköze, fölfedezője: oda vezet, ahol már nevetséges racionalitásról, józan észről beszélni. Ki kell fejeznünk az abszurditást: ez talán lehetséges. Hangsúlyozom ezt a talánt, mert nem vagyok biztos abban: kiabálásunkat meghallják az abszurd megszemélyesítői, az istenek.

Ami nem abszurd, az a halál: az abszurd lét kioltódása. Ez áll a buddhai nirvána fölismerése mögött. Nem az, hogy a lét rossz. Ha rossz volna, lehetne rajta változtatni. A lét – az „épp olyan” –: ezt az épp olyant csak fölszámolni lehet. Az embernek ezt a lehetőséget a természet, az ontológiai rétegek megadják.

* * *

Félek az agyamtól: minden éjjel gyárt valami alig-kész verset, és nekem azon kell hajnalig dolgoznom. Nincs irgalom. Ha nem engedelmeskedem, megfoszt az alvástól. Forgolódhatok egyik oldalról a másikra, fejemben a követelőző képekkel-szavakkal addig-addig, hogy már átkot mondok a költészetre és minden remekműre. Segítség! Miért nem élhetek, nyolcvankét éves vagyok, végre szabadon?

* * *

„*Mi vagyunk az első tudatosan kiháló állatfaj*” (Karl Venneberg svéd költő).

* * *

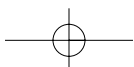
A kereszténység kezdetétől fogva a legerősebb lelki vágy, a szabadság ellenében működött. (Talán a többi világvallás is.) Az eget erőltette a földi léttel szemben. Így lett felemás a természetünk, történelmünk, etikánk Európában. Aztán a szabadság, a lenti kíváncsalom győzött, de már későn: elindult egy paradox lény az abszurd lejtőjén. Mindent elpusztítva, ami útjába kerül: tengert, állatokat, erdőt, önmagát.

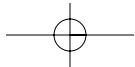
* * *

Olyan vagyok, mint egy túlspecializálódott állat, például a pandamedve, amely csak bambuszlevelet eszik. A magyar költő egyetlen nyelv táplálékán él. Ha ez eltűnik, engem is magával visz az Acheronba.

* * *

A filozófiában nincsenek tények. Nincsenek igazságok sem, azaz csak igazságok vannak. Egyik igazság sem tarthat igényt a kizárólagosságra, ilyami csak a vallásos látásmódban lehetséges.

Ha nincsenek tények, egyetlen igazság, mit tehetünk? A megközelítés, az interpretáció, a tudásunk alapja: az értelmezés. Minden olyan, mint a műfordítás, nem lehet elérni az eredetit, csak küzdeni érte. Biztos, hogy van lét, de nem tudjuk definiálni. Azt mondjuk: isten, azt mondjuk: semmi, azt mondjuk: szimbóluma valaminek. Van szubsztancia? Van, csak nehéz megmagyarázni, mi az? Nincs szubsztancia, csak nem egyszerű belátni a meg-nem-maradást, mikor annyi konkrét tapasztalatot szerzünk a világról.

A helyes gondolkodás: tudni, hogy úton vagyunk, végtelen mozgásban, ismeretbővítésben, módosításban. Senki ne higgye: megállhat; az úgynevezett végleges igazság már tudatlanságvállalás vagy vallás, amely mindig babonákban ölt testet.

A filozófia a gondolati fantazmák elleni védekezés. Valójában csak azt tudjuk megmondani: mi nem helyes, azt, hogy mi helyes, azt soha. Számomra a lét egyenlő a létkategóriákkal, létrétegekkel. Egymásra épülő lépcsőzet a szervetlen-től, a protozoáktól a teljes élőlényekig, a szellemmel megtetézett emberig. Ezeket a fokozatokat nevezte Koestler holonoknak, részegészeknek. Jó képzethez jutok így, de még mindig nagyon sűrű az ontológiai homály.

* * *

Mit érdekel engem, hogy verseimet, a jókat, legszebbeket talán alig olvassa valaki – amikor az ilyenformán sikerült műnél nem adatik nagyobb-mélyebb gyönyör az életemben!

* * *

A Vörös és feketében *Julien Sorel* azt teszi, amit Sartre mond *A lét és a semmi*-ben, vagyis hogy az autentikus ember bizonyos helyzetekben csak a halállal együtt választhatja a szabadságot. Ha Sorel nem mondana vádbeszédet a papok és arisztokraták ellen, vagy a halálos ítélet után föllebbezést nyújt be – ahogy két szerelme javasolja neki –, rab marad – mindhalálíg. Szabadságát a guillotine-nal váltja meg. Ezért szeretem jobban Stendhal e regényét, mint a *Bovarynét*, *Az elvesztett illúziókat*, a *Karenina Annát* vagy Dosztojevszkij műveit.

* * *

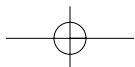
Minden embernek, minden népnek, korszaknak, eseménynek, kontinensnek van egy szép és van egy csúf története. Az igazit nem ismerjük.

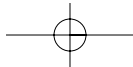
* * *

Hubble-úrteleszkóp: 500 milliárd galaxis, ez csak az égbolt egyik kis részlete. Ráadásul a sötét anyag, ez építi föl a világegyetemet. Mi lehet? Nem tudjuk. Ötször nagyobb, mint a közönséges fizikai anyag.

* * *

„*Akár szűkebbre, akár tágabbra vesszük* a szürrealizmus határait, alkotásainak tárgya – tekintet nélkül az esetenként nagyon különböző művészi sikerre – egy és

ugyanaz: a lét képtelensége, a tétel bizonyítása annál meggyőzőbb, minél reálisab-
bak az elemei a mű látomásszerű egészének” (Hauser Arnold).

Kérdés: a szürrealizmus kifejezte, de nem fedezte föl az abszurdot? Vagy éppen...?

* * *

*Az álmokban nincsenek szagok, ízek, nincs hideg vagy meleg. Az álom tehát na-
gyon is különbözik a valóságtól, hiába a szellemes történetek, példázatok a kettő
fölcserélhetőségéről.*

* * *

*Nem lehet kétféleképpen élni és gondolkodni: a politikában megoldást remélve,
a művészetben, filozófiában éppen ebben kételkedve.*

* * *

*Juhász nagy verseinek az a legfőbb sajátosságuk, hogy szinte a mindenség hangján
beszél magáról, szerelemről, történelemről, halálról, pusztulásról, a kozmosz határta-
lan burjánzásáról. Versei kinyilatkoztatások; igényük olyan evidencia, amely gyors fé-
lelmet, fölemelkedést és szomorúságot vált ki belőlem. Hozzá hasonló mértékben még
Ady vagy Pilinszky sem mitizálta a létezését. Így könnyebb elmenni az életből.*

* * *

Egy aforizma: A szerelmes csók és a háború szorosan összefügg.

* * *

„A filozófia célja, hogy a légy kijusson a légyfogóból” (Wittgenstein).

* * *

*Vasadi Pétert olvasom. A hitről írja: „Jézus Krisztus nem 'lett', nem 'van', ha-
nem 'legyen'.” Csöndes vágy hangja. A nagy többség tiszteli ezt. Nincs velük baj:
ülnek, cigarettáznak, perog a rózsafüzér az ujjaik közt.*

* * *

*Mit tud a Biblia a 121 millió éves repülőhalakról vagy a 80 millió éves sauru-
szokról?*

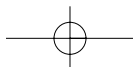
* * *

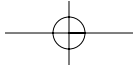
*A legutóbbi évszázad után, a XXI.-re sikerült eljutni a folytatólagos, a „non-
stop” háborúzás világállapotába. Nincs menekvés.*

* * *

*Megint tisztán látom: isten megfoghatatlan, isten egy eszme, és eszmékről csak
filozófiákban és mítoszokban lehet (szabad?) beszélni.*

* * *

Aki nem látott még összetapadt kutyákat vinnyogva menekülni a bottal üldöző emberek elől – nem is sejtheti, mi a szerelem-szexualitás.

* * *

A műfordítás kettőssége. Nem lehet kitérni e kettősség elől, mert nemcsak arról van szó, hogy az eredetit tökéletesem meg kell érteni tartalmi, formai, stílusbeli mivoltában, hanem arról is, hogy az idegen szövegből ízig-vérig magyar verset kell faragni. És ez már attól függ, a fordító mennyire tud följutni saját költői képességeinek a csúcsára. És ez a meghatározóbb, nehezebb, mivel vagy harmad-, vagy másod-, vagy elsőrangú költőnek születünk. Ez pedig már genetikai örökségünk titka.

* * *

Beteg vagyok attól, hogy nem lehetek kint az erdőben a madarakat hallgatva, úszva a vízben, ülve a tűz mellett teliholdnál vagy felhős ég alatt. De már nincs segítség: megöregedtem, az erdőt kiirtották, és lassan én is elalszom a földben.

* * *

Mindig a mítosz abszurd pontja (pl. nem szabad Évának és Ádámnak enni a Tudás Fájáról) teszi mitológiaiá az ősi történeteket.

* * *

A balálmak-adás eseménye, kultusza éppenséggel visszatérés az emberiség horda-állapotába, midőn az emberáldozat az ismeretlen szellemi hatalmak kiengesztelését szolgálta. Tehát van pogány hagyományunk is.

* * *

Ha egy istenhez vivő lépcső aljában állsz, ne nézz föl a csúcsra, mert beleőrülsz a fokok végtelennek látszó sorába. Inkább indulj csak el anélkül, hogy a lábad elé néznél, akkor följuthatsz.

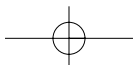
* * *

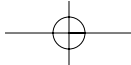
Becsapott engem a vers, a magamé meg a másoké is. Azt hittem, víz, mint a hullám az úszót, megmutatja a láthatatlan életet körülöttem. Világot magyaráz, táplál, gyerekből felnőtté nevel.

Most itt az elnémulás. Ebben nem csalatkozhatok. Nem lehet kifejezni, szavakká tenni, ami a legfontosabb. Nem is találok magam. Rémülten keresem eddig élő versíró éneket. Ilyen öregem lépek Rimbaud nyomába?

* * *

Aki a balhatatlanságban, föltámadásban (újramegtestesülésben, örök lélekben) hisz, 1500 évet lép vissza az időben, akár jahvista, keresztény, mohamedán vagy

brahmanista. A katolikus még a Napistenben is hisz, mikor azt énekl: „Jöjj, Szentlélek, Úristen, áraszd reánk kegyesen mennyből fényességedet!”

* * *

A homo sapiensszé válás óta eltelt, mondjuk, félmillió év alatt az úgynevezett emberből egy önmagát és a Földet, a természetet pusztító, eltorzult lény alakult ki. Most közel a végjáték. Sajnálom a XXI. század második felének szenvedőit.

* * *

Az igazi action gratuite: küzdelem a világ összes megvilágosodásainak fantazmái ellen!

* * *

A vers formai fölépítésének fokozataival együtt kell megteremteni a vers jelentéstegeit is. Ez az, amitől visszariadok, néha úgy érzem, nincs elég energiám hozzá.

* * *

Sokan azt kérdezik: ez a szabadság? Bizony, ez a szabadság: a diktatúrában az engedelmes alattvaló szerepét játszó emberek most levetik az álarcot, és megmutatják, milyenek valójában. Kiderül: gyűlölik a másik szabadságát, intoleránsak, képmutatók, egocentrikusak, hatalom- és vagyonimádók. Sikerükért bármilyen köpnyegforgatásra hajlandók azok, akik régi kommunisták, vallásos konzervatívok, antidemokratikus nacionalisták, sőt nihilisták.

A modern, művelt Magyarország ábrándképét lassan-lassan elfújja a megvalósult szabadság szele. Az volt a tévedésem, hogy ez a szabadság nagylelkűvé és főként közösségi társakká tesz mindnyájunkat. Az ébredésnek meg kell fizetni az árát. Ezt úgy hívják: a reménytelenség depressziója. Magyarország most a részeg hajón hanyódik, kénye-kedvére dobálja erre-arra a tenger.

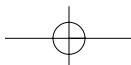
* * *

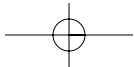
„*Az alkotmánynak nem csupán az állammal, hanem az önmagunkkal való ellentmondás jogát is biztosítania kellene*” (Baudelaire).

Mintha tudtam volna erről a jogról.

Ezért hagytam ott a gyerekkor istenét a mindenség-istenért; a filozófusok és a természettudósok sodortak egyre inkább a teremtésmítosz helyett az evolúciós elmélet felé. A brahmanizmus sokat segített, de végül Buddha vitt el az anti-szubsztancialista fölfogásig.

Az istengond mégis tovább kísértett, hol misztikusan, hol kemény oximoronként mentegette a menthetetlent. A folyamatot jól mutatta a '70-es években írt „Az isten-semmi” ciklus. Utoljára az „Isten-himnuszok” következtek. Aztán már csak misztérium és szimbólum maradt verseimben az emberiség animista korszakának a hagyatéka. Az ember- és történelemképem viszont egyenes vonalban vál-

tozott az idealizált homo sapienstől modern, háborúzó, ragadozó természetünk földérintéséig. Mégis a szabadság lett számomra mindennek a mértéke: színével és fonákjával együtt.

Mi az, ami változatlan maradt öregkoromra is? A megismerés szomja, bármilyen abszurdnak tartom ma már az ember, a magyarság sorsát, az egész létet, a féktelen burjánzást, mely – most már rémülten látom – szükségszerű, sőt kényszer. Élni, létezni muszáj! A semmire vagy a világ végére vonatkozó rögeszmét (ősi tanítás!) elemi tévedésnek gondolom. A kozmoszban élek, és a kozmoszban maradok a halálom után is. Nincs másik világ. Amit csodálkozó kisfiúkorom óta éreztem csillagok, denevérek, felhők, madarak, állatok és minden növény, fa, bogár iránt, természetes testvériségnek, a nagy visszatérés „csodájának” bizonyult.

* * *

Úgy szeretnék verset írni, hogy ne legyen vers! Mondjuk, csak szavak, fölkiáltások, sejtetések. Például így: Ó virágtársaim, ó állattársaim, ó halak, ó tenger, ó erdő, ó vízmosás, ó kis nyest hajnalban, ó Nap, galaxisok, ó meteor, csillagok, ó csillaganyám, csillagapám, jaj, legyen végre csönd a számban és a papírlapokon!

* * *

A Kőműves Kelemen tipikus animista történet: a vár szellemét ki kell elégíteni a feleség életének a föláldozásával, ahogy a történelem előtti emberek tették.

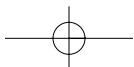
* * *

Az isten-hipotézis azért kérdéses, mert nincs semmiféle hatalom, amely a kozmoszt elpusztíthatná vagy létrehozhatta volna a semmiből. A kozmosz volt, van, lesz: se eleje, se vége, maga a borzalom és maga az eksztázis, a gyönyörűség. Valaminek a végtelen végtelensége, aminek nem tudunk nevet, minősítést, célt, értelmet adni, pedig szerves részei vagyunk. Önmagunkat szeretjük és csodáljuk-rettegjük a mindenséggel együtt. Áhítat.

* * *

Egy régi versem (Tavaszi zöld levegő) jut eszembe: kicsit mindig idegennek éreztem magamtól. Akkor még nem tudtam, mi a valódi emberi létállapot. Sokkal ártatlanabb voltam, és bizakodóbb. A vers azonban rám kényszerítette sorait, nem lökhettem vissza a szóelőttiség semmijébe. És most fejbe csap a kegyetlensége. Mint valami jövendölés, melyet meghallok, de nem értem, nem úgy gondolkodom a sorsomról (vagy az emberiségről?). Most látom: mennyire pontos, mennyire igaz, mennyire vigasztalan és vigasztaló. Lehet más az ember freskója ég és föld közé feszítve?

*Akármerre fordulok,
mindenütt a jövőmbe ütközöm.
Apáim a Göncölön kuporognak,*

*hallgatják a nádi béka-zenét,
szívják a tavaszi zöld levegőt.
Nem halok meg,
csak lógok az isten előtt.*

Ez a „nem halok meg, csak lógok az isten előtt” a legfájdalmasabb panasz (kérdés) most számomra. Mintha már sejteném, mit jelent. Mintha csak látnám, amerre tartunk: a XXI. század képtelenségeibe.

* * *

Magyarország, a magyar civilizáció és erkölcs utolérte Amerikát és Európát (persze a Nyugat is sokat „segített” ebben: föladta legtöbb humanista vívmányát). Az értelmiség nálunk is éppúgy háttérbe szorult a fegyverguruk, pénzistenek, bábuminiszterek mögött, mint az eszményített emberi méltóság valaha forradalmi határai közt. „Sikerült” itt is megteremteni a szélsőséges egyenlőtlenség „paradicsomát”: utca-nyomorgók, szegények, önálló gondolkodók egyaránt alárendelve a komédia-parlamentnek, jog-mocskolásnak, igazság-akasztásnak. Testvériség? Melyik képmutató ország fiai szeretik még a másik állam polgárait? A szabadság ünnepélyesen választott maffiózók kimérája: emberségünk, emberiességünk utolsó morzsáit is fölfalja. Téved, aki azt hiszi: mi leszünk a kivételek. Mindig gyanakodtam, hogy a kommunista diktatúra hatására a szellem absztrahálódása, a szépség enyészete következik. A magam számára is kellően meg nem magyarázhatóan számoltam az- zal, hogy ha egy kultúrkör központi mítosza elhalványul (amint ez a harmincéves háború után a Krisztus-rítussal történt!), a Nietzsche-féle „értékek átértékelése” köszönt ránk. Ez meg is történt, természettudomány és technika, csipek, génsebészet, Holdra utazás, relativitáselmélet, kvantumfizika nem menti meg legnagyobb kincsünket, az emberi bensőségességet. Vagy ahogy Rousseau tanította, „a szív vallását”.

Melyik galaxis neutroncsillagához rimánkodhatunk: „Könyörülj mirajtunk!”

